

О. М. Сліпушко, д-р філол. наук, проф.,

А. О. Катюжинська, студ.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

БАРОКОВІ РИСИ ОБРАЗНОЇ СИСТЕМИ В ДРАМАТУРГІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Досліджено драматургію Лесі Українки, зокрема твори "Одержима", "Кассандра", "Лісова пісня". Особливу увагу приділено аналізу образної системи, на основі чого розглянуто особливості художньої репрезентації барокових рис в інтерпретаційних моделях таких образів, як Міріам ("Одержима"), Кассандра ("Кассандра"), Мавка ("Лісова пісня"). Доведено, що однією з провідних барокових світоглядних характеристик поетеси є синтез середньовічного теоцентризму з біблійної домінантою й ренесансного антропоцентризму з гуманізмом та ідеєю свободи волі й вибору. Зазначено, що у драматичних творах Леся Українка подає образи сильних особистостей, які, керуючись біблійними істинами й вірою в Бога, самостійно обирають свою долю відповідно до власних переконань. Наголошено на тому, що поетеса робить акцент на праві кожної людини, наділеної свободою волі й вибору, на свої почуття й емоції, що простежується в інтерпретаційних моделях образів. Акцентовано увагу на яскраво вираженому у художній концепції Лесі Українки символізмі, характерному для літератури епохи Бароко.

Ключові слова: бароковий світогляд, теоцентризм, антропоцентризм, гуманізм, свобода волі й вибору, символізм, Леся Українка, драматургія.

У творах письменників кожного періоду простежується апелювання до художніх особливостей і світоглядних переконань попередніх періодів в історії літератури, які набувають оригінальної інтерпретації з огляду на розширення тематики й проблематики, поглиблення філософських ідей та естетичних категорій. Багатогранною й новаторською є творчість Лесі Українки, про що свідчить звернення письменниці до різних жанрів, актуальних тем, проблем, ідей, творення широкої образної системи.

Різні аспекти творчості Лесі Українки, зокрема драматургії та її образної системи, ставали предметом зацікавлення таких науковців, як А. Бичко, В. Агєєва, С. Павличко, Т. Гундорова, Я. Поліщук та ін. Однак окремі барокові риси образної системи в драматургії Лесі Українки не ставали предметом окремої наукової розвідки.

Мета статті – дослідити драматургію Лесі Українки, зокрема драматичні твори "Одержима", "Кассандра", "Лісова пісня", на основі чого проаналізувати особливості інтерпретації барокових рис в образах Міріам ("Одержима"), Кассандри ("Кассандра"), Мавки ("Лісова пісня").

У драматургії Лесі Українки, зокрема в образній системі простежуються окремі барокові риси, передусім синтез середньовічного теоцентризму з біблійною домінантою й ренесансного антропоцентризму з гуманізмом і свободою волі й вибору. Власне, це сильні особистості, які, не відмовляючись від біблійних істин і віри в Бога, прагнуть творити свою долю й приймати рішення самостійно, ведуть боротьбу за вільне самовиявлення у світі. Однією з провідних є ідея свободи волі й вибору, адже акцент зроблено на гуманістичному переконанні, відповідно до якого кожна людина є вільною, має право на свої почуття й емоції, наділено свободою вибору, сама може вирішувати, як їй жити та які вчинки робити. На думку А. Бичко, "визначальним, за Лесею Українкою, є вічне устремління до вищої гармонії, яка і створює неповторність особистості" [2, с. 100]. Нерідко герої не погоджуються з загальноприйнятими нормами, прагнуть до самореалізації й самоствердження, вступають у боротьбу з суспільством, є виразниками власних ідей. Це, за переконанням Я. Поліщука, спричинює внутрішній конфлікт героїв, який переростає в трагізм: "Трагізм героїв зумовлюється від початку закладеним конфліктом між особливим призначенням, надзвичайними здібностями та неможливістю реалізувати особистісний потенціал" [6, с. 37].

Відтак, у драмі-феєрії "Лісова пісня" для Мавки найбільшою аксіологічною характеристикою й життєвим принципом є воля: "Ну, як-таки щоб воля – та пропала? Се так колись і вітер пропаде!" [9, с. 29]. Як бачимо, для героїні воля дорівнюється до

вітру, переосмислюється як те, за що не потрібно боротися чи доводити своє право на можливість бути вільною. Власне, за переконанням Мавки, це те, чим людина наділена від народження, і ніхто її не може обмежувати чи ставити в позицію будь-якої залежності. Світ людей протиставляється світу природи за опозицією "залежність – свобода", про що свідчать звернені до Мавки слова Лісовика, у яких утверджується природне право особистості на волю: "Я звик волю шанувати. Грайся з вітром, жартуй із Перелесником, як хочеш, всю силу лісову і водяну, гірську й повітряну приваб до себе, але минай людські стежки, дитино, бо там не ходить воля, – там жура тягар свій носить. Обминай їх, доню: раз тільки ступиш – і пропала воля!" [9, с. 29]. За твердженням М. Сулими, Леся Українка подає власну інтерпретацію протиставлення людського й лісового світів: "Якщо в первісному варіанті русалки могли залоскотати, завести безвісти, висушити любовщами, то в "авторизованому" в силу вступають, сказати б, цивілізаційні маркери стосунків між лісовим і людським світами: тут панують любовні трикутники, прагматизм, жорстокість" [7, с. 134].

До ідеї свободи Леся Українка апелює також у драматичному творі "Одержима", що репрезентовано в образі головної героїні Міріам, яка бореться з громадою й у результаті робить власний вибір. По суті, це приклад сильної жінки, яка не погоджується із загальноприйнятими переконаннями й кидає виклик суспільству. Окрім того, варто погодитися з думкою С. Павличко, яка акцентує на творенні письменницею опозиції, що полягає в протиставленні сильної жінки й слабкого чоловіка: "Її чоловічі образи або адресати досить безбарвні. Леся Українка у свій спосіб протиставляє сильних жінок і слабких чоловіків у драматургії" [4, с. 74]. Відтак, Б. Пастух вважає, що у творі "Одержима" "Міріам кидає виклик громаді, утверджуючи своє право на відкриту любов до Месії, тим самим оформлює простір власної свободи, обираючи смерть" [5, с. 19]. Окрім ренесансної ідеї про свободу, в образі Міріам також простежується біблійний складник, адже вона "одержима духом", сповнена відданістю й любов'ю до Месії, готова на самопожертву: "Хоч би мене убила блискавиця, я прагну, прагну, щоб вона злетіла, щоб хоч на мить чоло те

просіяло... Який він самотній, Боже правий! Невже йому не можна допомогти? Невже він завжди буде самотній?.. І правда, й милосердя – все для світа, А для Мессії що? Чи тільки слава?" [10, с. 123]. Беручи за основу твору біблійний сюжет, Леся Українка розробляє образ головної героїні Міріам, поєднуючи в ній антропоцентричні й теоцентричні характеристики.

У літературі епохи Бароко провідними художніми характеристиками були алегоризм і символізм, складні метафори, які вимагали прочитання творів на рівні підтексту й надавали складності та неоднозначності тлумачення. Загалом барокові письменники сприймали навколишнє середовище як світ символів і кодів, які потрібно розкрити. За переконанням Т. Гундорової, у художній концепції Лесі Українки символи були виразниками світогляду письменниці: "для Лесі Українки романтичне світосприйняття, для якого світ – це реальність втілених символів, своєрідна розгорнена книга, текст. Тож не випадковими видаються порівняння поетеси в надземний світ єдиного в фантазіях, мріях" [3, с. 66]. З огляду на це, репрезентативним є драматичний твір "Кассандра", який дає можливість для різних інтерпретаційних моделей на рівні підтексту. З одного боку, сам образ головної героїні є символічним, адже це пророкиця, яка передбачила загибель Трої в майбутньому: "То не слова, я все те бачу, сестри, що говорю. Я бачу: Троя гине" [8, с. 23]. З іншого боку, в образі Кассандри втілено свободу, адже вона наважилася сказати правду, чинила спротив і не погоджувалася на примус. Через слова героїні розкривається її воля та впевнена особистість, відсутність страху за висловлення своїх думок. Незважаючи на те, що її звинувачували й називали хворою, а пророцтва вважали неправдою, Кассандра не відмовлялася від слів, які можуть також символізувати внутрішню стійкість, вміння бачити й помічати те, чого не бачать інші: "Не винна ж ти, що хвора, що бог тобі так затуманив думку, що скрізь лихо ввижається тобі там, де його і признаку немає, що ти собі та й людям тужиш радість. Мені тебе, голубко, дуже шкода" [8, с. 20]. На думку В. Агеєвої, лише на перший погляд може здатися, що героїня підкорюється й виконує волю громади, адже насправді, як зазначає дослідниця, це є

виявом бунту: "Маємо зовні начебто ситуацію зразкового служіння суспільству... Однак тут ситуація іронічно перевернута. Сюжет лише позірно схожий на "громадянський" роман. Кассандра згоджується не тому, що вірить у потребу й можливість прислужитися таким чином ближнім, а бунтуючись проти грубого примусу" [1, с. 16].

Отже, в образній системі драматургії Лесі Українки, передусім образах Міріам ("Одержима"), Кассандри ("Кассандра"), Мавки ("Лісова пісня"), є окремі барокові риси, зокрема символізм, синтез теоцентричних і антропоцентричних світоглядів, які репрезентують відповідно середньовічну й ренесансну художні концепції, а також провідною є ідея свободи волі й вибору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеева В. Проблема комунікативного розриву в драматичній поемі "Кассандра". *Наукові записки*. 1999. Т. 9. Ч. 1. С. 11–21.
2. Бичко А. Леся Українка: Світоглядно-філософський погляд. Київ: Український Центр духовної культури, 2000. 186 с.
3. Гундорова Т. *Femina melancholica*. Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської. Київ: Критика, 2002. 272 с.
4. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. Київ: Либідь, 1999. 447 с.
5. Пастух Б. Форми свободи у драматургії Лесі Українки. *Слово і Час*. 2019. Вип. 2. С. 16–21.
6. Поліщук Я. *Tragikos* як естетична якість драматургії Лесі Українки. *Леся Українка і сучасність*. Т. 4. Кн. 1. С. 33–45.
7. Сулима М. "Лісова пісня" Лесі Українки і прототипи її героїв. *Збірник 2012–2016. Дослідження. Критика. Публікації* / Упор., ред. В. Сулима. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. С. 131–137.
8. Українка Леся Кассандра. *Повне академічне зібрання творів: у 14 томах*. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. Т. 2. С. 9–98.
9. Українка Леся Лісова пісня: Драма-феєрія в 3-х діях. Київ: Веселка, 2007. 175 с.
10. Українка Леся Одержима. *Повне академічне зібрання творів: у 14 томах*. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. Т. 1. С. 123–144.

REFERENCES

1. Aheieva V. Problema komunikativnoho rozryvu v dramatychnii poemi "Kassandra". *Naukovi zapysky*. 1999. T. 9. Ch. 1. S. 11–21.
2. Bychko A. Lesia Ukrainka: Svitohliadno-filosofskiy pohliad. Kyiv: Ukrainkyi Tsentru dukhovnoi kultury, 2000. 186 s.

3. Hundorova T. *Femina melancholica. Stat i kultura v gendernii utopii Olhy Kobylianskoi*. Kyiv: Krytyka, 2002. 272 s.
4. Pavlychko S. *Dyskurs modernizmu v ukrainskii literaturi*. Kyiv: Lybid, 1999. 447 s.
5. Pastukh B. *Formy svobody u dramaturhii Lesi Ukrainky. Slovo i Chas*. 2019. Vyp. 2. S. 16–21.
6. Polishchuk Ya. *Tragikos yak estetychna yakist dramaturhii Lesi Ukrainky. Lesia Ukrainka i suchasnist*. 2007. T. 4. Kn. 1. S. 33–45.
7. Sulyma M. "Lisova pisnia" Lesi Ukrainky i prototypy yii heroiv. *Izbornyk 2012-2016. Doslidzhennia. Krytyka. Publikatsii / Upor.*, red. V. Sulyma. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho, 2018. S. 131–137.
8. *Ukrainka Lesia Cassandra. Povne akademichne zibrannia tvoriv: u 14 tomakh*. Lutsk: Volynskiy natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky, 2021. T. 2. S. 9–98.
9. *Ukrainka Lesia Lisova pisnia: Drama-feieriia v 3-kh diiakh*. Kyiv: Veselka, 2007. 175 s.
10. *Ukrainka Lesia Oderzhyma. Povne akademichne zibrannia tvoriv: u 14 tomakh*. Lutsk: Volynskiy natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky, 2021. T. 1. S. 123–144.

Стаття надійшла до редакції 21.10.21

O. M. Slipushko, Dr Hab., Prof.,

A. O. Katyuzhynska, Student,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

BAROQUE FEATURES OF THE IMAGE SYSTEM IN DRAMATURGY LESYA UKRAINKA

The article is devoted to the study of the dramaturgy of Lesya Ukrainka, in particular the dramatic works "Obsessed", "Cassandra", "Forest Song". Particular attention is paid to the analysis of the image system, based on which the features of the artistic representation of baroque features in the interpretive models of such images as Miriam ("Obsessed"), Cassandra ("Cassandra"), Mavka ("Forest Song"). It is proved that one of the leading baroque worldview characteristics is the synthesis of medieval theocentrism with biblical dominance and renaissance anthropocentrism with humanism and the idea of freedom of will and choice. In dramatic works Lesya Ukrainka portrays strong personalities who, guided by biblical truths and faith in God, decide their own destiny according to their own beliefs. The author emphasizes that everyone has the right to their feelings and emotions, endowed with freedom of will and choice, which can be traced in the interpretive models of images. It is important to appeal to the humanistic idea of accepting people, the desire to understand their actions and feelings. A common feature of the images in Lesya Ukrainka's dramaturgy is the freedom, in particular the will and choice, which the heroes are endowed with or which they aspire to. In the dramatic work "Obsessed", based on the biblical plot, Lesya Ukrainka develops the image of Miriam, combining anthropocentric and theocentric characteristics. The image of the main character

represents the humanistic idea of freedom, because she fights with the community and as a result makes its own choice. The idea of freedom of will and choice is represented in the image of Mavka ("Forest Song"), in whose worldview the will is understood as a natural right of the individual. In addition, symbolism as a characteristic of Baroque literature is clearly expressed in Lesya Ukrainka's artistic conception. Analysis of the dramatic work "Cassandra" represents a symbolic interpretation of the image of the protagonist.

Key words: *baroque worldview, theocentrism, anthropocentrism, humanism, freedom of will and choice, symbolism, Lesya Ukrainka, dramaturgy.*